

1405; JMRoca, *Ordin. Hosp. Sta. Creu*, p. 85): així ho cita Careta (*Barbr.*, p. 307) en dos docs. del S. xvii: «per los panys de or e per una unsa de vert aram, per don Antoni, 3 sous» en els comptes del monestir de Montalegre; «panys de or y de argent» en una representació que fan llavors els «batiflles» professionals al Consell municipal de la ciutat.

Poques combinacions fraseològiques, que tendeixen a aglutinar-se més o menys. *Fer pa-i-beure* «menjar quelcom entre dia, i fora dels menjars acostumats» que no és solament, però sí sovint, tot «treballant o anant de camí» (*DAG.*);¹ i altrament és el mateix que el menys castís *fer pa-i-trago* (que Fontserè, ja afeigia al seu *DOrt.*), i quasi el mateix que «fer *suca-mulla*» (*DAG.*).

Sobretot en les terres del Migjorn, s'ha anat arrelant la menja de preparats amb pa més o menys torrat, sovint assaonat amb algun poc de llaminadura: ja en la trad. de Boccaccio (1429) —on potser entendríem sense l'assaonament— ens parlen de les «lesques de *pa torrat* e un got de vernatxa»; i és especialment a les Riberes del Xúquer, i més que enlloc, a la part xurra d'aquesta zona, on prengué gran vol el que els toueros etc., anomenen *pan-quemaó*; tinc nota de diverses varietats d'això escampades fins a l'Horta, generalment amb la pronúncia xurra *pankemaó* (1962); i també en formes més catalanes, en diverses localitats ribereques (llavors vacil·lant, en forma bilingüe, entre les dues denominacions): a Alberic en diuen *pa-d'aire* (*GGRV*, 80); a Algemesí *pa-amb-ous* (pron. *panóus*, 1962); a Xàbia ho he sentit en forma ben catalana *pakremát*, amb el qual fan *mones*: i per això m'expliquen que usen *mona* com a nom de dos turonets (segons ells per comparació de forma (?)) amb una «*mona de pancremat*»: la *Mona del Cap de Martí* i la *Mona del Cap de Sant Antoni* (1963).

En certes combinacions, amb tendència ja antiga a soldar-se, i més que enlloc a les Illes, hi quedà estereotipada, per l'ús proclíctic, la forma arcaica *pan*, a què m'he referit abans. Veg. entre els compostos, especialment *pancuit*, *pancaritat*, *pan-beneit* etc.

No hi hem de confondre, però, els compostos on la nasal pertany, en realitat, a una preposició unitiva (V. infra *panoli*, i supra *panous*), i una més d'aquestes és la balear *panfonteta*, que sovint hom ha analitzat malament (com si fos el *pan* arcaic proclíctic, AMAlcover; o com si contingués *amb*): «—El conec perfectament: és més buit que un caragol—. Es burlava, a més, d'aquell marquesat de *pa amb fonteta*, concedit per la Reina Governadora», Ll. Vilallonga (*Bearn*); «no serien gayre més que filòlegs de *pan-fonteta*, «pour rire», que dirien els francesos» (*BDLC* vi, 42); es tracta aquí d'usos figurats, com explica el *DAG*, «ésser de *panfonteta*: mesquí, baix --- insignificant: *metges, polítics i escriptors que són de panfonteta*». Suposo que en l'origen es devia tractar d'una *suca-mulla* que anaven a fer noiets vora la fonteta dels afores del poble, o grupets d'amigots o amiguetes de més edat, desvagats: d'ací *pa (e)n fonteta*; això potser és encara el que vol dir l'articulista de *L'Ignorància* (citat per

AlcM): «sas *panfontetas* s'han abolit molt, y encara se van abolint més»; i també concretat en la mena de menja que més sovint s'improvisaria per anar-se-la-hi a engolir, i que ens detallen el *DAG*. i *AlcM*, com si fos acc. § 1; però la gent fina desdenyava aqueixes «vegues» insignificants, i d'aquí nasqué l'ús figurat de la locució amb *de ~*.

DERIV.: *Panada* 'pasta de farina farcida' [1260]: tot el poble de Millars en el forn senyorial («banal») havia de fer-hi coure (gratuitament) «les formatjades, *panades* et *flahons*», a. 1260, P. Vidal (*Guide des Pyr-Or.*, 216); «los forners deven coure lo pa --- 30 pans per un; ço és --- que'l senyor del pa deu cobrar los 30 pans quitis; e, si-n cremen n'en affoylen negú, ne *panada* ne caçola, ne re que hom los liure que meten e-l forn per coure, deven-ho tot emenar; mas per caçola o per *panada* ren no-n deven pendre», *Costi Tort.* (Ol., p. 395); «solament que-ls mesquins de marits hi puxen bastar, --- fina carn salada e molta altra vianda de pasta, ab bon formatge e *panades* de colomins, e de polls, han axí per fruita com si eren figues o préssecs», BMetge (*Somni III*, *NCL.*, 123.14), «*panada* de carn o de peix», *Li. de Coc* de Robert de Nola (§ 130, p. 81); «*panada* de gent: artocrea; *panada* de peix: artichys», Busa-N; i veg. cita d'un doc. de Solsona, a. 1434, *BABL* xi, 329 (a *oferçó PREFERIR*).

Ès encara la forma usual a les Illes i almenys gran part del cat. occidental (Montanyà, *Topogr. Mèdica de Ponts*, p. 188). I és també *panada* oc. ant. «pâté, tourte» (*PDPF*). Per als fets folklòrics mall. i men., veg. les dades d'*AlcM* i *DAG.*; més en *BSAL* v, 200a; viii, 104; *BDC* xviii, 49; segurament més que enlloc a Menorca, on junt amb les *formatjades* [Camps Merc., *Folkl.* i, 58] forma una de les parts més típiques i conspícues de l'alimentació insular. Jo mateix, que havia menjat i vist fer *empanadas* en els ranxos dels Andes argentins, vaig tornar a presenciar la confecció de *panades* men. bastant semblants, damunt la taula on havia de sopar en una casa des Mercadal: en les quals entrava farina i altra pasta de pa, amb altres ingredients, de carn etc. (1964).

En una rondalla mallorquina recollida per l'Arxiduc, pregunten a uns que han fet nit en una cova costera, cercant-hi marisc: «—Que no sabeu de què eren aquells ossos? --- Iddò eren d'una *panada* que mos menjàrem jo i un companyero meu», Lluís Salvador (p. 234); s'aplica aquí també a marisc (veg. *robiol*, amb el qual i *clova* vaig recollir-ho, 1969). A la Vall Ferrera es converteix en el nom de la truitada d'ous (1932-33). 'Salanc del suro', *BDC* xiii, 131. En català oriental i val.² és més aviat *empanada*, ja OPou: «rostit --- capons emborraçats --- *empanada*: artocrea; pastelletes ---» (*TbPu.*, 191). *Panadella*. *Panader*, alguna vegada en cat. ant., avui castellanisme intolerable en loc dels genuïns *forner*, *flequer*, *panisser* (igual en el recentíssim *panaderia*). *Panadera* men. 'mena de guisat' (*AlcM*); 'llisada, pallissa', *barc.* vulgar i val., mot baix no ben argòtic (tanmateix *BDC* vii, 46). *Panadeta*. *Panadó*, *BDC* xvi, 34.

Panals 'mena de terra o tapàs amb tendència a for-